

ПОГЛЯДИ М. КОРФА НА САМООСВІТУ ВЧИТЕЛЯ

У статті подано погляди видатного вітчизняного педагога М. О. Корфа на самоосвіту вчителя, визначено роль учителя у навчально-виховному процесі, вимоги до його особистості, обґрунтовано необхідність постійної самоосвіти і самовдосконалення педагога. Доведено, що педагогічна спадщина М. Корфа є підґрунтям для формування теоретичних основ самоосвіти, а також умов її практичної реалізації. Досвід відомого просвітника України становить наукову та практичну цінність.

Постановка проблеми. Перебудова всієї системи освіти та її провідної ланки, загальноосвітньої школи спрямована на розвиток потенційних можливостей кожної дитини і створення умов для її самореалізації у навчально-виховному процесі та подальшому житті.

Цього можна досягти лише в тому випадку, коли сам учитель постійно працює над розвитком свого творчого потенціалу, удосконаленням своїх професійних умінь та якостей. Тому педагогічна теорія і практика школи потребує вивчення психолого-педагогічних чинників та особистісних факторів, які впливають на рівень професійного самовдосконалення вчителя, подальше оволодіння вчителями вміннями та навичками з самоосвіти й самовиховання. А. Дістервег зазначав: "Виховання, отримане людиною, досягло своєї мети, коли людина настільки дозріла, що володіє силою і волею навчати саму себе впродовж життя і знає спосіб і засоби, як вона може здійснити це в якості індивідуума, що впливає на світ" [1: 108].

Вирішення проблем підготовки вчителя до виконання його професійних функцій на сучасному етапі неможливо відокремити від історії розвитку педагогічної думки в країні, без звернення до народних звичаїв, досвіду народної педагогіки, без використання теоретичної і практичної спадщини педагогів минулого.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблема самоосвітньої діяльності вчителя в історико-педагогічному контексті розкрита у працях видатних педагогів Дж. Беллєрса, Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Трєцендорфа; дослідженнями з історії самоосвітньої практики займалися П. Каптерєв, А. Громцева, Є. Шукліна та ін.; історичні витоки самоосвіти розглядали Г. Закіров, Г. Коджаспірова, М. Кузьміна, І. Наумченко, Б. Райський; залежність самоосвіти від сучасних їй політичних, господарчих і культурних задач розкрили Н. Крупська, А. Луначарський, В. Сухомлинський.

Багато сучасних учених займаються розв'язанням різних аспектів проблеми самоосвіти вчителя. Останнім часом педагогічні основи формування потреби в професійній самоосвіті як важливого показника творчих здібностей особистості досліджувались С. Архангельським, В. Андрєєвим, Т. Гусєвою, М. Піскуною [2]. Проблеми самоосвіти та самовиховання педагога розглядалися А. Арєт, О. Кочєтовим, Ю. Орловим, Н. Половніковою, Л. Рувинським, Р. Скульським, А. Усовою, Т. Шамовою, Н. Сидорчук, В. Шпак, М. Штурмай та іншими.

Розвиток ідей про самоосвіту у педагогічній спадщині видатних вітчизняних педагогів досліджено сучасними вченими у таких аспектах: педагогічні ідеї О. Духновича (М. Манько, О. Машгалєр, Ф. Науменко); педагогічна спадщина М. Драгоманова (В. Андрущенко, Л. Климчик, Л. Новиченко); педагогічна діяльність, принципи навчання і виховання, теорія і практика виховання, проблеми дидактики у педагогічній спадщині С. Миропольського (М. Головова, Л. Голубнича, Л. Журєнко, О. Тишик); активізація розумової діяльності школярів у педагогічних працях Т. Лубєнця (В. Волошина, І. Ковальчук); громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність С. Русової (Л. Гонюкова, Г. Груць, О. Джус, І. Пінчук); освітня діяльність і педагогічні погляди М. Демкова (Н. Белкіна, С. Єгоров); педагогічна діяльність Б. Грінченка (М. Веркалець, В. Дурдуківський, Г. Шєрстюк); теоретичні основи виховання у працях М. Грушевського (А. Веремчук, О. Самойленко); виховання духовних цінностей дітей і молоді, самовдосконалення особистості у спадщині І. Огієнка (І. Кучинська, Л. Ляхоцька, А. Марушкевич, Г. Опанасюк, Т. Роняк); педагогічна і просвітницька діяльність М. Корфа (О. Попельнюх, М. Антощак, Л. Гуцал, К. Єльніцький, В. Жилінський, І. Кочєргін, І. Кушніренко, М. Пєсковський, С. Саяпіна, І. Шумілова та ін.).

Доведено, що вітчизняні педагоги підготували підґрунтя для формування теоретичних основ самоосвіти, а також умов її практичної реалізації. Накопичений досвід становить наукову та практичну цінність. Значне місце в плеяді видатних українських педагогів в галузі розробки питань особистості вчителя займає відомий вітчизняний освітянин другої половини ХІХ століття Микола Олександрович Корф.

Мета даної статті полягає в тому, щоб з'ясувати та проаналізувати, як ставилась до особистості та діяльності вчителя українська педагогіка ХІХ ст., зокрема відомий просвітник України М. О. Корф. Видатний історик педагогіки В. В. Успенський писав: "...неможливо зрозуміти ані змісту сучасної освіти, ані її послідовності та плану, ані організації навчальних закладів, коли не знати історії всього цього" [3: 20].

Микола Олександрович був натурою, наділеною багатьма чеснотами. Широко освічений, несамовитий у роботі, талановитий письменник, публіцист, оратор, викладач, він працював одночасно в декількох напрямках: створення і розбудова народної школи, забезпечення її методичною літературою, навчання вчителів.

"Найголовніше завдання школи, – писав М. О. Корф, – полягає у всебічному розвитку людини, у збудженні до діяльності всіх сил, притаманних людині" [4: 276]. Вирішення цього завдання педагог щільно пов'язував з роллю вчителя в навчально-виховному процесі. Він стверджував, що "в навчанні головна справа в особах, які викладають, а не у визначенні тих чи інших учбових предметів, тих чи інших підручників; останні тільки встановлюють ідеали, а першим належить здійснення їх" [5: 388].

Важливою рисою характеру вчителя М. О. Корф називав відповідальність за доручену справу, любов до своєї професії, до своїх учнів: "Величною стане його заслуга, а успіхи учнів будуть тим кращими, чим менше вчитель побереже себе самого, чим більше він полюбить свою справу і своє покликання, і через любов до рідної землі, любов до дітей отримає натхнення для роботи над собою і для служіння справі", – писав він [6: 296].

На думку вченого, для свідомого і цілеспрямованого виконання своєї справи сам учитель народної школи повинен володіти різноманітними загальноосвітніми знаннями. "Вчителем, – вважав М. О. Корф, – у кращому розумінні цього слова може бути тільки людина з широкою і всебічною освітою, не кажучи вже про те, що він повинен володіти не тільки знаннями, але й умінням, тобто мистецтвом навчання й виховання" [7: 277]. Водночас при відборі вчителів педагог пропонував звертати увагу не тільки на те, що претендент знає, але й на те, "наскільки він здібний дізнаватися щось, тобто наскільки у нього розвинене мислення" [6: 13]. Такий підхід визначав вимоги до вчителя: уміння мислити, розмірковувати, мати нахил до педагогічної діяльності, здібність до оволодіння знаннями, до самоосвіти, оскільки "виховання і навчання інших є самовиховання і самонавчання для вчителя. Учитель до того часу здатний дійсно виховувати й освічувати, доки сам працює над своїм дійсним вихованням і освітою" [7: 277].

Численними публіцистичними працями М. О. Корф ознайомив громадськість і земців зі своїми ідеями, впровадив їх у свідомість і практику усіх земських та громадських міських установ Росії. Робота з підвищення кваліфікації, організації самоосвітньої роботи народних учителів була важливою сферою діяльності М. О. Корфа. Розпочав її Микола Олександрович на основі приватної ініціативи у своєму маєтку Нескучному, який він перетворив на вчительську Мекку. Сюди з усіх куточків величезної Російської імперії до нього їхали вчителі та кандидати на вчительські посади. Корф екзаменував їх і, якщо вони виявляли слабку підготовку, він проводив заняття, навчав основам викладання в початковій школі за новими прогресивними методами. Під час цих занять учителі жили в маєтку, іноді по декілька тижнів. По завершенню навчання Корф видавав свідоцтво, яке цінувалося по всій Росії набагато вище, ніж державний диплом – учителі, які пройшли "через руки" барона Корфа, вважалися найкращими народними педагогами [8: 446]. Однак, у такий спосіб можна було навчити дуже обмежену кількість учителів. Микола Олександрович висунув ідею періодичного проведення вчительських з'їздів-курсів. Він обгрунтував необхідність такої роботи і заклад основи її практичного проведення [9].

Свій перший (і взагалі перший у Росії) учительський з'їзд М. О. Корф провів у 1867 році у своєму маєтку Нескучному. Цей з'їзд тривав один день, присутніми на ньому були 12 вчителів, три шкільних попечителя та декілька осіб, що цікавилися справою народної освіти. Учителі обмінялися досвідом застосування звукового методу навчання грамоті, обговорили в загальних рисах програму початкової школи, принципи складання шкільного розкладу. У наступні 1868 та 1869 роки М. О. Корф також проводив з'їзди народних учителів у Нескучному, у 1870 році – у селі Гуляйполі Олександрівського повіту. Організовував Корф ці зібрання на власні кошти, отримані від видання своїх книг [10: 27-28].

Ідея вчительських з'їздів-курсів була підхоплена земствами усєї імперії. У 1873-1875 роках губернськими земствами України були прийняті рішення про щорічне проведення короткострокових учительських курсів під час літніх канікул. Ця робота, з невеликими перервами у часи поглиблення реакції у 80-ті роки XIX ст. та в роки першої російської революції, проводилася земствами у весь час їх існування.

На кожному етапі курси для народних учителів мали свої особливості, відрізнялися за формою та змістом роботи.

На першому етапі, який охоплює 70 – початок 80-х років XIX ст., курси носили виключно практичний характер, для занять запрошувалися вчителі двох-трьох сусідніх повітів, загальною кількістю 30-50 осіб. Заняття проводилися у формі зразкових уроків у тимчасовій школі з наступним детальним обговоренням проведених уроків та бесід керівника. Під час цих бесід слухачів знайомили з методиками викладання у початковій школі, проводився аналіз педагогічних посібників, читалися статті з педагогічних журналів.

Основними посібниками, що існували на той час і використовувалися в роботі курсів, були твори К. Д. Ушинського "Родное слово", "Детский мир", його методичні вказівки з початкового навчання "Руководство для преподавания по "Родному слову", годы первый, второй и третий", "Антропология" та книги М. О. Корфа "Наш друг" і "Руководство к обучению грамоте".

Протягом п'яти років, починаючи з 1867 р., для самоосвіти вчителів Микола Олександрович Корф видавав щорічні "Отчеты Александровского уездного училищного совета", які розповсюджувалися по всій Росії. У цих своєрідних педагогічних працях розповідалося про відкриття народних училищ, створення навчальних програм, рекомендувався розклад занять, давалися методичні поради. "Толковой школе", а саме так визначав земську школу М. Корф, "...толковый учитель" [11: 203].

Педагог не розробляв спеціальної системи поглядів на особистість учителя, але вся його практична діяльність, теоретичні праці, підручники, посібники, програми спрямовані на формування особистості вчителя, який виступає провідною фігурою у навчально-виховному процесі школи. Він був упевнений, що без підготовки, вдосконалення особистості вчителя робота школи з навчання і виховання підростаючого покоління буде неможливою.

На основі вивчення праць М. Корфа "Учительська семінарія", "Земські вчительські семінарії", а також збірника з училищезнавства "Наша шкільна справа" можна виділити особистісні та професійні вимоги до вчителя, які є актуальними і для сучасного педагога:

- повага до оточуючих як провідна моральна позиція, що становить основу гуманістичної концепції;
- спрямованість на розвиток дитини через її включення до діяльності при стимулюванні максимальної самостійності;
- особисті якості: відповідний зовнішній вигляд, здоров'я, розумовий розвиток, сумлінність, чесність, скромність, моральна шляхетність, критичність і самокритичність, висока моральність;
- відданість учительській професії, любов до дітей;
- володіння знаннями з предметів і вміння успішно викладати навчальний матеріал з урахуванням дидактичних принципів;
- прагнення і готовність до самоосвіти; мовленнєві здібності: виразність, відповідний темп мовлення;
- прагнення вивчити кожну дитину, знати її життя, максимальне наближення до неї;
- комунікативні вміння: здатність знаходити необхідний стиль спілкування, у процесі якого утверджувати власний авторитет, уміння імпровізувати, мати почуття гумору;
- соціальні вміння: інтерес до сільської громади, здатність зацікавити батьків, прагнення до співпраці з колегами, батьками, вміння проводити культурну роботу, готовність служити народу.

На думку М. Корфа, земський учитель був не лише організатором навчально-виховного процесу, а й найважливішим "джерелом" наукової, світоглядної та морально-естетичної інформації.

Ставлення М. Корфа до вчителя можна охарактеризувати як шанобливе, і навіть дбайливе. Усвідомлюючи брак учителів, у себе вдома він організував "вчительську семінарію", де допомагав педагогам удосконалюватися в професії. Тим же, хто не міг навчатися безпосередньо, Микола Олександрович давав поради і рекомендації в листах. Це свідчить про те, якого великого значення він надавав самоосвіті в підготовці вчителів. М. Корф вважав, що вчителем може стати "будь-яка моральна людина, яка здатна навчитися справі", надаючи тим самим особливого значення особистісним якостям учителя: чемності, безкорисливості, чесності, справедливості та ін. Але все ж таки головним для вчителя є прагнення принести користь людям. Ця мета мала мотивувати педагога на постійну самоосвіту і самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дистервег А. О самосознании учителя / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
2. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : дис. ... док. пед. наук : 13.00.04 / О. Г. Кучерявий. – Київ. – 2002. – 37 с.
3. Очерки по истории педагогических учений / [сост. В. В. Успенский и др.]. – М. : Книгоизд-во "Польза" В. Антик и К, 1991. – 230 с.
4. Корф Н. А. Теория Дарвина и вопросы педагогики / Н. А. Корф // Вестник Европы. – 1873. – № 1. – С. 275–311.
5. Корф Н. А. Наше школьное дело : [сборник статей по училищеведению] / Н. А. Корф. – СПб. : Изд. Д. Е. Кожанчикова, 1873. – 430 с.
6. Корф Н. А. Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей земских школ / Н. А. Корф. – СПб. : Изд. Д. Е. Кожанчикова, 1870. – 363 с.
7. Корф Н. А. Наши педагогические вопросы / Н. А. Корф. – Москва. – 1882. – 409 с.
8. Песковский М. Л. Барон Николай Корф. Его жизнь и общественная деятельность. – Песталоцци. Новиков. Каразин. Ушинский. Корф : Биографические повествования / М. Л. Песковский. – Челябинск : Урал, 1997. – С. 396–500.
9. Корф Н. А. Учительские съезды / Наше школьное дело : [сб. статей по училищеведению] / Н. А. Корф. – М. : Изд. Братьев Салаевых, 1873. – С. 25–36.
10. Кушніренко І. Напівзабуті імена... / І. Кушніренко, В. Жилінський. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2004. – 118 с.
11. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.). – К. : Рад. школа, 1991. – 380 с.
12. Корф Н. А. Отчёт члена Мариупольского училищного совета барона Н. А. Корфа за 1882-1883 учебный год / Н. А. Корф. – Мариуполь. – 1883. – 184 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Disterveg A. O samosoznanii uchitelia [On the Teacher's Self-Awareness] / A. Disterveg. – M. : Uchpedgiz, 1956. – 374 s.
2. Kucheriavyi O. G. Teoretychni i metodychni osnovy organizatsii profesiinogo samovykhovannia maibutnikh vykhovateliv doskil'nykh zakladiv i vchyteliv pochatkovykh klasiv [Theoretical and Methodical Bases of Future Teachers' Professional Self-Education Organization in the Pre-School Establishments and Primary Schools] : dys. ... dok. ped. nauk : 13.00.04 / O. G. Kucheriavyi. – Kyiv, 2002. – 37 s.
3. Ocherki po istorii pedagogicheskikh uchenii [Essays on the History of the Pedagogical Studies] / [sost. V. V. Uspenskii i dr.]. – M. : Knigoizd-vo "Pol'za" V. Antik i K, 1991. – 230 s.
4. Korf N. A. Teoriia Darvina i voprosy pedagogiki [Darwin's Theory and Pedagogic Questions] / N. A. Korf // Vestnik Evropy [European Journal]. – 1873. – № 1. – S. 275–311.
5. Korf N. A. Nashe shkol'noe delo [Our School Case] : [sbornik statei po uchilishchevedeniiu] / N. A. Korf. – SPb. : Izd. D. E. Kozhanchikova, 1873. – 430 s.
6. Korf N. A. Russkaia nachal'naia shkola. Rukovodstvo dlia zemskikh glasnykh i uchitelei zemskikh shkol [The Russian Primary School. The Manual for the Country Public and Teachers of the Country Schools] / N. A. Korf. – SPb. : Izd. D. E. Kozhanchikova, 1870. – 363 s.
7. Korf N. A. Nashi pedagogicheskie voprosy [Our Pedagogical Questions] / N. A. Korf. – Moskva. – 1882. – 409 s.
8. Peskovskii M. L. Baron Nikolai Korf. Ego zhizn' i obshchestvennaia deiatel'nost. – Pestalotstsi. Novikov. Karazin. Ushinskii. Korf : Biograficheskie povestvovaniia [Baron Nikolai Korf. His Life and Public Work. – Pestalozzi. Novikov. Karazin. Ushinskii. Korf : Biographical Narration] / M. L. Peskovskii. – Cheliabinsk : Ural, 1997. – S. 396–500.
9. Korf N. A. Uchitel'skie s'ezdy / Nashe shkol'noe delo : [Teachers' Conference / Our School Case : [sb. statei po uchilishchevedeniiu] / N. A. Korf. – M. : Izd. Brat'ev Salaevykh, 1873. – S. 25–36.
10. Kushnirenko I. Napivzabuti imena... [Half Forgotten Names...] / I. Kushnirenko, V. Zhylyns'kyi. – Zaporizhzhia : Dniprovsk'yi metalurg, 2004. – 118 s.
11. Rozvytok narodnoi osvity i pedagogichnoi dumky na Ukraini (X – poch. XX st.). [The Development of Public Education and Pedagogical ; Thought in Ukraine (the X – the Beginning of the XX Centuries)]. – K. : Rad. shkola, 1991. – 380 s.
12. Korf N. A. Otchiot chlena Mariupol'skogo uchilishchnogo soveta barona N. A. Korfa za 1882-1883 uchebnyi god [The Report of the Mariupol' School Council Member Baron Korf for the Period 1882-1883] / N. A. Korf. – Mariupol'. – 1883. – 184 s.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2013 р.

Шарненко Т. А. Взгляды М. Корфа на самообразование учителя.

В статье представлены взгляды выдающегося отечественного педагога Н. А. Корфа на самообразование учителя, определены роль учителя в учебно-воспитательном процессе, требования к его личности, обоснована необходимость постоянного самообразования и самосовершенствования педагога. Доказано, что педагогическое наследие Н. Корфа является основой для формирования теоретических основ самообразования, а также условий ее практической реализации. Опыт известного просветителя Украины имеет научную и практическую ценность.

Sharnenkova T. A. Korf's Views on the Teachers' Self-Education.

The article presents the views of the prominent national educator M. O. Korf on the teacher's self-education, determines the teacher's role in the educational process, the requirements to his / her personality, justifies the necessity of the constant teacher's self-education and self-improvement. It is proved that the Korf's educational heritage is the basis for the self-educational theoretical foundations formation, as well as conditions of its practical realization. The experience of the famous Ukrainian enlightener is of the scientific and practical value.